

BAHARLA GELEN’İ VAROLUŞÇU FELSEFE VE SARTRE’İN ‘ÖTEKİ’ KAVRAMI EKSENİNDE OKUMAK

Burçin ÜN*

Öz

Modern hayatın en etkili ve en önemli felsefî akımlarından biri olan varoluşçuluk, bireyin varoluşunu somut önermeler çerçevesinde irdeler. Akım, Fransa başta olmak üzere pek çok ülkede popülerlik elde eder; bu popülerite kurmaca metinlere de yansır. Metinlerin toplumsal değişim ve gelişimlere paralel bir düzlemde seyretmesi yaşanan hayatın yansımalarını izleyebilmek açısından önemlidir. Bu bağlamda varoluşçuluğun Türkiye’de tanınmaya başlamasıyla birlikte edebî metinlerde de varoluşçu felsefenin etkisini görmek mümkündür. Varoluşçuluğun etkisi, herhangi bir akıma dâhil olmayan/bağımsız yazarımız Erhan Bener’in eserlerinde de kendisini gösterir. Bu çalışmada Bener’in bahsedilen anlayış doğrultusunda kaleme aldığı Baharla Gelen romanının başkarakterleri Reha’nın ontolojik sorgulamaları, arayışları, yalnızlığı, bunalımı etrafında bir inceleme gerçekleştirilecek; yanı sıra varoluşçuluğun öncü ismi J. P. Sartre’in “öteki” kavramına ilişkin tespitleri doğrultusunda Reha’nın çevresindeki bireyler ile kurduğu ilişki irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erhan Bener, Baharla Gelen, varoluşçuluk, hiçlik, bunalım, öteki.

READING THE NOVEL TITLED BAHARLA GELEN FROM THE PERSPECTIVE OF EXISTENTIAL PHILOSOPHY AND SARTRE’S CONCEPT OF “OTHER”

Abstract

Existentialism, one of the most important and influential philosophical movements in modern life, examines the individual existence within the context of concrete propositions. The movement

* Trakya Üniversitesi (Namık Kemal Üniversitesi Ortak Program), Yeni Türk Edebiyatı, Yüksek Lisans Öğrencisi. ORCID: 0000-0002-6719-7990

e-posta: burcinunn@gmail.com

Geliş / Received: 31 Ocak / January 2021

Kabul / Accepted: 25 Mayıs / May 2021

gains a popularity in several countries, particularly in France. This popularity influences fictional writing as well. It is crucial that texts evolve parallel to social changes and developments in terms of experiencing life's reflections. It is possible to see the influence of existential philosophy in literary texts when existentialism has begun to be recognized in Turkey. Existentialism's presence can be seen in the works of Turkish author Erhan Bener, who is a fecund and independent writer, unaffected by any movement. In this study, the ontological inquiries, pursuits, loneliness, and depression of Reha, the main character in Bener's "Baharla Gelen," will be analyzed in light of the approach referred. In addition, the relationship Reha has with the people around him will be examined in the light of the leading name of existentialism J.P. Sartre's observations on the concept of the "other".

Keywords: *Erhan Bener, Baharla Gelen, existentialism, nihilism, anxiety, the other.*

Giriş

20. yüzyılın öncü felsefi akımı varoluşçuluk, “*bireyin deneyimini ve bu deneyimin tekilliğini ve biricikliğini insan doğasını anlamının temeli olarak gören bir felsefi düşünce ya da akımdır*” (Çüçen 2015: 19). Tohumları henüz 19. yüzyılda Kierkegaard, Nietzsche ve Scheler gibi filozoflar tarafından atılmaya başlanan varoluşçu felsefe, 20. yüzyılın başlarında Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve çağdaşları varoluşçu düşünürler eşliğinde hızlı bir gelişim gösterir. Bu hızlı gelişimin sebebi ise birden çok savaşa -bilhassa İkinci Dünya Savaşı’na- tanıklık eden dünya ülkelerinin geçirmiş olduğu zorlu yıllardır. Savaşın beraberinde getirmiş olduğu yıkımlar, ekonomik imkânsızlıklar, maddî ve manevî yorgunluklar bireyi sorgulamaya ve arayışa sevk eder. Bireyin hiçliği ve güçsüzlüğü içinde varoluşunu, toplum içerisinde bir konum arayışını, kendini gerçekleştirme çabasını konu edinen varoluşçuluk, netice itibarıyla tek-insanın varlığını anlamlandırma gayretinden başka bir mana taşımaz. Klasik felsefenin ruh, tin, Tanrı, öte dünya gibi aşkın kavramlar ile muhatap oluşunun ardından 20. yüzyılda varoluşçu felsefenin somut olana yönelerek “varlık” kavramını irdelemesi onu uluslararası bir ilginin odağı hâline getirir.

Tanık olunan savaşların ve değişen dünya anlayışlarının etkisi ile kendisini birtakım sorgulamaların eşiğinde bulan birey, dünyada bir başına bırakılmışlığının dramını yaşar. Hesaplaşmaları ve varlığına bir anlam bulma gayreti içerisinde iç sıkıntısına sürüklenir. Dünyanın “absürt” bir yer ve ona anlam verecek olanın da bizzat kendisi olduğunun bilincine varır. Birey, gayriiradi gelmiş olduğu bu dünyada bir insan olarak özünü meydana getirmeye çabalarken kendisinin

haricinde varlıklar olduğunu da bilir ve “başkası”nın mevcudiyetinin bilincinde olarak hareket eder.

Her biri aynı anlamı ihtiva eden üç kavram; “başkası”, “öteki” veya “onlar”. Bireyin varlığına karşıt bir durum oluşturan “öteki”, varoluşçuların felsefi düşüncelerinin şekillenmesinde önem arz eden bir unsurdur. “Başkası”, “ben”in zıttı olarak nesneyi anlamlandırmak için kullanılan bir terimdir. Afşar Timuçin’in *Felsefe Sözlüğü*’nde yer verdiği üzere: “*Kendim üzerine herhangi bir doğru elde edebilmem için başkasından geçmem gerekir*” (2004: 47) der Sartre. “Öteki” bireyin varoluşu için gereklidir. Çünkü birey, kendi varlığını başkasının bakışı ve etkisi ile meydana getirir. Tek-insanın bizzat karşıtı olan “öteki”, Sartre’in görüşüne göre bireyin özgürlüğünü, yaşamını elinden almaya çalışan bir düşman konumundadır. O, bireyi özgürlüğünden vazgeçmeye ve dayattığı kaideleri bireyin üzerinde uygulamaya zorlar. Netice itibarıyla denilebilir ki “öteki”, bireyi hâkimiyeti altına alabilmek için onunla amansız bir cenk hâlinde olan varlıktır.

Varoluşçuların tüm bu edimlerinin edebî metinlere yansımaları ile birlikte kurmaca eserlerdeki karakterler farklılık göstermeye başlar. Nihayetinde edebiyat bir dil işçiliğidir. Kurmaca metin, estetik zevk ve yazarın üslubu nispetinde yaratılarak okuyucusuna edebî bir haz sunar. Felsefe ise düşünceleri mantık dâhilinde irdeleyerek salt aklın öncülüğünde önermeler ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma alanıdır. Birbirinden ayrı iki disiplinin ortak bir paydada buluşması ancak ortaya koyacakları ortak bir iletinin varlığı ile mümkün olur.

Bireyin varlığını, hayatta bir anlam arayışını etraflıca irdeleyen varoluşçu felsefe, topluma düşüncelerini aktarmak için edebiyatı işlevsel bulur. Bu nedenledir ki edebiyat ile felsefe arasındaki ilişkinin en yoğun yaşandığı dönem varoluşçuluğun metinlere yansıdığı 20. yüzyılın ortaları kabul edilebilir.

Türk edebiyatı, 1950’li yıllardan itibaren gerek siyasî gerek toplumsal pek çok değişikliği beraberinde getiren bir dönemin içerisine girer. Bu dönemde mühim bir yer ihtiva eden Sartre’in *Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir* başlıklı konferans metni ve varoluşçu felsefeye dair yapılan yayınlar, Türk edebiyatında yeni bir döneme kapı aralar. Bu çerçevede bağlamında çalışmamıza vesile olan *Hikmet Erhan Bener (1929-2007)*, herhangi bir edebî akıma bağlı olmayıp eserlerini özgün bir çerçevede içerisindedir. Varoluşçuluğun getirdiği yeni anlayışları eserlerinde yansıtır.

Çalışmamızda varoluşçu felsefenin yukarıda bahsedilen temel izlekleri çerçevesinde ele alacağımız *Baharla Gelen (1966)*, Erhan Bener’in ilk dönem romanlarından biridir. Bu roman dönem içerisinde varoluşçu felsefenin bireyler üzerindeki yansımalarının izlenebildiği eserlerden biridir. Bener’in psikolojik gerçekçi bir anlayış ile

oluşturduğu bu romanda eserin başkarakteri Reha, “öteki”lerin karşısında yaşadığı psikolojik ve ruhsal gelgitler çerçevesinde varoluş sıkıntısını benliğinde hisseden bir karakter olarak ele alınacaktır.

1. Varoluşçu Felsefenin Gelişimi ve Nitelikleri

İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu kötümser dünya görüşü çerçevesinde tezahür eden varoluşçuluk, bu felsefî akıma dâhil düşünürler arasında genelgeçer bir tanıma sahip değildir. Denilebilir ki varoluşçu felsefe, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından makineleşmeye doğru yol alan bir düzende insanın “hiçlik” düşüncesinden sıyrılarak varlığına bir anlam verme gayretinde olduğu, felsefesinin odağını somut gerçekler üzerine inşa ettiği bir düşünce akımıdır. *“Varoluş felsefesi, dizgeye değil, dizgeleştirme eğilimlerine; mantığa değil, mantıklılık çabalarına karşı çıkarken hep insan varlığının parçalanmaz bir ‘bütünlük’ olduğunu öngörüyor” (Mounier 2019: 17).*

Klasik felsefî düşünce akımlarının “öz”ü öncemelerinin aksine varoluşçu filozoflar “varoluş” kavramından yola çıkar. “Varoluş, özden önce gelir” mottosu ile hareket eden varoluşçular için birey, dünyaya geldiğinde herhangi bir öze sahip değildir; yalnızca bir varlık olarak dünyada bulunur. Özünü meydana getirecek ve benliğine bir anlam atfedecek olan bizzat kendisidir. Varoluşçular bu düşüncelerine paralel olarak bireyin dünyaya getirilip bir başına bırakıldığına inanır. Bu birey -veyahut tek-insan- “hiçlik” ile kuşatılmıştır; bu sebeple de varlığını kendine uygun bir şekilde yeniden tasarlaması gerekir. Varoluşçular bu düşünce nezdinde dünyada bir başına olan bireyin kendisini meydana getirebilmesi için ilk olarak “seçme” ediminde bulunması gerektiğini dile getirir. Birey seçimlerinde özgürdür; nasıl bir insan olacağını seçimleri neticesinde kendisi belirler. *“Sadece, özgür olarak kendilerini seçenler, kendilerini yaratanlar, varoluşlarına benimdir, benim yapımıdır diyebilenler gerçekten var olurlar” (Foulquie 1991: 39).*

Seçim yapabilme ayrıcalığı yalnızca “özgür” ve “bilinç sahibi” varlık olan insana mahsustur. Bu iki kavram insanın öncü nitelikleridir. Bilinçli bir varlık olduğunun farkında olan birey için bu kavramlar evrende onu diğer varlıklardan farklı kılan yegâne özelliklerdir. Diğer tüm varlıklar kendilerine önceden kabullendirilmiş birtakım özellik ve kurallar dâhilinde mevcudiyetini devam ettirirken tek-insan bu anlayışa karşı gelir. Bireyin özgürlüğü onu hayata ve diğer tüm varlıklara karşı sorumlu kılar. Çünkü koşullara bağlı olmadan özgür iradesi ile yapmış olduğu seçimlerin sorumluluğu bireye aittir. Oysa Tanrı'ya inanan birey için durum farklıdır. O, kendisinden üst bir varlığın hükmünde hareket ettiğinden dolayı

davranışların peşi sıra getirmiş olduğu yükümlülükleri benimsemek mecburiyetinde değildir.

“Özgür ama gerçek bir varlık olarak yaşamak o kadar zordur ki, insanlar tarih boyunca davranışlarının sorumluluğunu üzerlerinden atmak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Sartre'in bakış açısına göre Tanrı, bu tür bir kurtuluş için başlıca örnektir. Neden? Çünkü Tanrı fikri, dini inançta Sartre'in hakkını veremediği diğer rolleri yerine getirdiği hâlde Tanrı kavramı, insanlara davranışları için çeşitli bahaneler sağlar” (Wartenberg 2018: 65).

Varoluşçular, dünyada Tanrısız ve bir başına kalan birey için geçerli olan genel ahlâk kurallarının varlığını yok sayar. Çünkü o, kendisine yol gösterecek herhangi bir üst varlığa sahip olmadığından herkes için geçerli sayılabilecek genel ahlâk yasalarını da inkâr eder. Bireylere özgürlüklerinin getirmiş olduğu bir diğer özellik tam da budur: Kendi ahlâkını seçebilmek. Birey kendisine bir anlam atfederken evrende bulunduğu süre zarfında doğru ve yanlışlarını kendisi belirler. Sartre, 1943 yılında yayımladığı *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde ontoloji ve varlık kavramı üzerine açıklamalar yaparken varoluşsal psikanalize değinir. Sartre, bu iki disiplinin -ontoloji ve varoluşsal psikanaliz- ahlâk failine, evrende bir değer oluşturabilecek kişi olduğunu hissettirmesi gerektiğini söyler ve ekler: *“Ahlâk failinin özgürlüğü o zaman kendi kendisinin bilincine varacak ve iç daralması içinde kendini değerini yegâne kaynağı ve dünyayı var eden hiçlik olarak keşfedecektir”* (Sartre 2009: 772).

Özgürlük ve bilinç kavramlarının seçim yapabilme edimi ile bağdaşık bir yapı arz ettiği görülür. Birey bir bilince sahip olmasa ne özgürlüğü ne de seçim yapabilmesi bir anlam ifade eder. Varoluşçuluğun önde gelen pek çok filozofu bireyi bir bilinç ile donatılmış olmasından kaynaklı onu diğer canlılardan ayırt edebilmek için farklı mefhumlar ile adlandırır. Böylelikle insan varlığının farklı filozoflarca kavramsallaştırılarak ifade edilmesi onu “öteki” varlıklardan ayırma ihtiyacından doğar. “Ben” kavramının zorunlu karşıtı olarak ifadelendirilen “öteki” veyahut “başkası”, “ben”den ayrı olan nesnelere için kullanılır. “Öteki”, insanın benliğinin farkına varıp kendini gerçekleştirmesinde mühim rol oynar. Herkes bir başkasına göre “öteki” dir. Bireyin kendisine varabilmesi için mutlaka başkasından geçmesi gerekir; çünkü varoluşunu anlamlandıracak olan “öteki”dir.

Bireyin tüm bu özelliklere sahip oluşunun, kendini gerçekleştirebilme, varlığını anlamlandırabilme gayretinin tek bir sebebi vardır; o da bireyin bu dünyaya fırlatılarak yalnız

bırakılmışlığıdır. Birey, yalnızlığını ve bir başınalığını duyumsadığında acı çekmeye başlar. Birtakım seçimler yaptığında bu seçimlerin sorumluluğunu taşımak zorunda olduğunu fark eder. Farkındalık da “bunaltı”yı beraberinde getirir. Hürriyetinin sağladığı olanaklar çerçevesinde özünü yaratmaya çabalayan tek-insan, dünyaya gelmiş, yalnız ve terk edilmiş bir varlıktır. Varoluşunu hayatının “saçma” olduğu düşüncesi etrafında gerçekleştirmeye çabalar. Çünkü evren anlamsız bir yığın oluşumundan başka bir şey değildir; evrene anlam atfedecek olan varlık insandır. Dünyaya bırakılarak hem yaşamaya hem de ölüme mahkûm edilen birey, dünyada “absürt”ü yaşar.

“Sartre’in dediği gibi ‘Doğuyor olmamız saçmadır, ölüyor olmamız da saçmadır.’ Bu saçma bizi yalnızlığa ve umutsuzluğa iter. Yalnızlık Sartre’da ve Heidegger’de mutlaktır. ‘Saçma’nın ve ‘hiçlik’in korkunç baskısı altında insan, tam anlamında bunalan ve umutsuz bir varlıktır” (Timuçin 2004: 494).

Çaresizlik ve umutsuzluk içerisinde yaşamını idame ettirmeye çalışan insanın her adımı sonsuzluğa doğru atılan umutsuz ve yıpratıcı bir yürüyüşten ibarettir. Kendini aşma gayretinde olan bireyin bu adımları ise onu yalnızca ölüme biraz daha yaklaştırır. Dünyada var olmanın ve bu yaşamı devam ettirmenin bir suç olduğuna kendini inandıran bireyde suç korkuyu; korku ise “iç daralmasını” meydana getirir. Varlığını bir türlü konumlandıramayan ve bir “tutamak” arayışında olan birey “kaygı” kavramı ile tanışır. Ömer Naci Soykan, “*Varoluş, asla düpedüz sıkıntı değildir, salt kaygıdır. (...) Kaygı duymak titizlenmek demektir. Aksi hâlde insan, herkes alanında, herkesin hükmü altında herkesten biri olur. Böyle biri ne töze ne de varoluşa sahiptir. Kaygı, insan olma durumunun temel bir görüngüsüdür*” (1999: 51) ifadesinde bulunur. Birey dünyaya gelmişliğinin yanı sıra bir de bu sıkıntı ve bunalım hâli ile savaşmak durumundadır. Ya varoluşunu gerçekleştiremeyerek “ötekiler” konumuna gelecek ya da tüm bu engellere rağmen varlığını kazanmak için savaşacaktır.

2. Türk Edebiyatında Varoluşçu Felsefenin Yeri ve Erhan Bener

Türkiye’de varoluşçu felsefenin tüm bu özelliklerinin hem birey nezdinde hem de edebî eserlerde varlığını duyumsattığı döneme kapı aralayışı ise siyasî ve toplumsal alanda gelişmelerin yaşandığı 1950’li yıllara tekabül eder. 1950’ler yeni bir siyasal düzenin halka benimsetilmeye çalışıldığı, siyasal baskıların ayyuka çıktığı, her alanda Batı’nın kaynaklarına yönelimin olduğu bir dönemdir.

Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrasında uzun bir müddet toplumcu anlayış etrafında gelişim gösteren Türk edebiyatı, 1940-1950 arası Batı'nın felsefî görüşleri ışığında bireyin iç dünyasına yönelir. Bu temayülün ana nedeni, 1940'lı yılların sonlarına doğru çeşitli dergilerde varoluşçuluğa dair metinlerin tercüme edilmeye başlanmasıdır. Tercüme faaliyetlerinin yanı sıra "Varoluşçuluk Özel Sayısı" ile varoluşçu felsefenin başat felsefecilerinin görüşlerini bizzat yayımlayan *A Dergisi* gibi yayımlar Türkiye'de ve Türk edebiyatında varoluşçuluğun yer edinmesinde önemli adımlar atılmasına öncülük eder (Dirlikyapan 2010: 54).

Bu dönem içerisinde toplumun siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimlerine ayak uydurmaya gayret eden birey kendini yenilik arayışında bulur. Bu yenilik arayışlarının neticelerini göstereceği bir alan da edebiyat sahasındadır. Egzistansiyalizm ile ilgili teorik ve edebî metinlerin tercümesinde yaşanan artışlar, *Sartre*, *Heidegger*, *Nietzsche*, *Kierkegaard*, *Camus* gibi pek çok düşünürün görüşlerinin benimsenmesinde etkili olur. Bu görüşler çerçevesinde içinde bulunduğu "bunalım" hâlini bir temele oturtan birey hem içerik hem biçim açısından "yeni" eserler vermeye gayret eder. Tam da bu dönemde eser vermeye başlayan 1920-1930 aralığı içerisinde doğmuş yazarlar metinlerinde varoluşçuluğun temel izleklerine sıkça yer verir. Bu dönemden önce varoluşçuluğa Türk edebiyatında kapı aralayan en önemli isim, küçük insanı ve onun bunalımını gerçeküstü öğeler ile anlatmayı seçen Sait Faik Abasıyanık'tır. Abasıyanık'ın *Alemdağ'da Var Bir Yılan*'ı 1950 kuşağının hem biçim hem içerik olarak "yenilikçi" bir kuşak olarak adlandırılmasına öncülük edecek metindir (Dirlikyapan 2010: 64).

Çok partili yaşama geçiş, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri, Soğuk Savaş dönemi, hem ülke içine hem de ülke dışına gerçekleştirilen göçler nev'inden birçok hadise bireylerin psikolojik olarak kendi içine çekilerek varlığını sorgulamasına, bu dünyadaki konumuna bir anlam aramasına sebep olur. Özellikle kendi içine kapanan birey, bu dünyanın absürtlüğünü, yaşamın beyhude bir uğraş olduğunu tüm benliğinde duyumsayarak büyük bir "bunalım"ın içerisine sürüklenir.

Eserlerin daimî bir memnuniyetsizlik ve karamsarlık içerisinde olan kahramanları varoluşlarına bir anlam verebilme gayesi ile içine düştükleri yalnızlığı dindirmek isterken daha büyük bir çıkmazın içerisine sürüklenir. Bu sebeptendir ki 1950 kuşağı; "bireyin yaşadığı parçalanmayı, çözülmeyi dahası varoluş sorunsalını anlatabilmek için 'içe dönmeyi' denemiştir. (...) Yeni bir gerçeklik ve bu gerçekliğin aktarılacağı yeni bir dil arayışına yönelmişlerdir" (Şakar 2004: 51).

Varoluşçuluk bilhassa öykü türü üzerinden gelişim gösterse de romanlar üzerindeki etkisi de azımsanmayacak niteliktedir. Öyle ki, “*Roman sahip olduğu bütünlük olgusuyla bölük pörçük olmuş insan hayatını -dünü ve bugünüyle- yansıtmak gibi bir işleve sahiptir*” (2017: 147) diyen Şaban Sağlık, romanın yüzyıllar boyu geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümler nispetinde insan hayatının her boyutunu yansıtmak gibi bir işleve sahip olduğunu dile getirir. Bu görüşe paralel olarak varoluşçuluğun Hilmi Ziya Ülken gibi pek çok düşünürün gayreti neticesinde Türkiye’de tanınmaya başlaması ile birlikte, bireyin dünyada bir başınalığı sonucu bunalıma sürüklenmesi, yaşama karşı daima bir kaygı içerisinde olması ve başkalarının üzerindeki tahakkümü sebebiyle yalnızlığa hapsoluşu yazarların eserlerindeki ana tema hâlini alır.

Varoluşçuluğun kurmaca bir metin üzerinden en özgün örneği kabul edilen Sartre’in *Bulantı*’sı 1961 yılında tercüme edildiğinde Sartre’in felsefî görüşleri yazarlar tarafından daha doğru bir şekilde idrak edilir; eserlerde bu görüşlerin yansımaları görülür. Ancak belirtilen tarihten evvel Türk romancılığının büyük isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa gibi yazarların kaleme aldığı eserlerde -o dönemde “varoluşçuluk” adı altında anılmasa dahi- karakterlerin ontolojik sıkıntılar içerisinde varlığını sorgulayan bireyler oldukları dikkat çeker. Görülüyor ki, birbirinden bağımsız olarak dünya üzerinde yaşanan değişimlerin yansımaları bireylerin varlıklarını sorgulayıcı bir bakış açısı edinmesine neden olmaktadır. 1950 itibarıyla içerisinde varoluşçu izleklerin görüldüğü eserler; Özcan Ergüder’in *Maskeli Balo*’su, Feyyaz Kayacan’ın *Şişedeki Adam*’ı, Onat Kutlar’ın *İshak*’ı, Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam*’ı, Bilge Karasu’nun *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* öykü kitabı, Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ı, Ferit Edgü’nün *O/Hakkâri’de Bir Mevsim*’i, Tezer Özlü’nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* romanı, Vüs’at O. Bener’in *Buzul Çağının Virüsü* romanı, Demir Özlü’nün *İthaka’ya Yolculuk*’u ve Leylâ Erbil’in *Cüce*’si örnek gösterilebilir. Bu örneklerin haricinde varoluşçu felsefenin temel niteliklerini karakterleri üzerinden ustaca yansıtan isimlerden biri de Erhan Bener’dir. 1950 ve diğer dönem yazarları içerisinde değerlendirilmekten imtina eden Bener’in romanları ve öyküleri varoluşçuluğun gösterilen ilk örnekleri arasında yer almasa da bireyin anlam arayışını, yalnızlığını, varoluşunu, bunaltısını etraflıca inceleyen eserler arasındadır.

Belirtildiği üzere Erhan Bener, herhangi bir dönem edebiyatına dâhil olmadan eserlerini özgürce yaratmayı seçer. Henüz küçük bir çocukken babasının öğretmenliği dolayısıyla Anadolu’nun pek çok şehrinin dolaşmak mecburiyetinde kalan Bener, ikamet ettiği şehirlere uyum sağlamakta zorlanır. Bu nedenle çocukluğundan itibaren büyük bir yalnızlığın içerisine sürüklenir. Kültürlü bir aile ve edebiyat ile iç içe bireylerin -bilhassa ağabeyi Vüs’at O. Bener’in- çevresinde

yetişmiş olan Bener, yalnızlığının da etkisi ile henüz lise öğrencisiyken edebiyat ile meşgul olmaya başlar. Yalnızca edebiyata değildir ilgisi. Bener, aynı zamanda amcası Cemil Sena Ongun'un felsefeyle olan münasebeti ile bu alana da ilgi duymaya başlar. Ongun'un felsefî anlamdaki "kuşkuculuk" düşüncesini en iyi anlatan yazar olduğu kanaatini taşır Bener. (Andaç 2004: 27).

Bener'in edebiyat dünyasına adım atışı, Türkiye'nin çok partili döneme geçişi ile paralellik arz eder. 1945'ten itibaren muhtelif dergilerde öykü ve şiirlerini yayımlamaya başlar. Eserlerinde bilhassa yaşanmışlıklara, psikolojik ruh tahlillerine, birey ve toplum çatışmasına yer veren 1950 Kuşağı yazarlarının da yeni yeni adlarını duyurmaya başladığı bu dönem içinde Bener'in eserlerinde de aynı konularının işlendiğini görmek mümkündür. Bir kısım yazarlar sosyal ve siyasî değişimlerin köylü ve şehirli mefhumunu oluşturmasıyla birlikte kasaba insanının varoluş sancularına değinirken Erhan Bener'in de içerisinde bulunduğu bir kısım ise -genellikle- kültürlü insanların bunalımlarına ayna tutar. Bener'in varoluşçu temalar içeren birkaç eserine bakılacak olursa; yayımlanan ilk romanı *Acemiler*'de üç arkadaşın yaşadığı iç çatışmalar, karşılaştıkları problemler karşısında geliştirdikleri çözüm yöntemleri anlatılır. Karakterler toplumun belli kesimlerinden olmakla birlikte kalabalıklar içerisinde dahi yalnızlığı duyumsayan yalgın bireylerdir. 1977 yılında yayımlanmış *Yalnızlar*'da ise Erhan Bener çok partili döneme geçişin izlerini karakterleri üzerinden yansıtmayı amaç edinir. Kentlerde yarınlar olan inancını yitirmiş bu kişiler kültürlü ve yaşama karşı umutlu bireylerken romanın sonunda hayata karşı yenik düşmüş bir vaziyette başladıkları yere geri dönerler. Bener'in 1961 yılında *Ara Kapı* adıyla yayımlanan daha sonra ismi *Kedi ve Ölüm* olarak değiştirilen romanı başkarakter Zahit'in ontolojik bunalımları etrafında vuku bulur. Üç aylık ömrü kaldığını öğrenen Zahit'in varoluşçuların "ölüm" kavramına atfettikleri anlam çevresinde ölümün kaçınılmazlığının ayırıcına vardığı gözlemlenir. Bütün yaşamını geçim kaygısı ile heba etmiş, arzu ettiği cinsel hayatı yaşayamamış bir adam olarak yaşamının son bulacağını anlaması ile romanın ilerleyen satırlarında sorgulamaları yoğunlaşır.

Bener, verilen örnek eserleri üzerinden anlaşılacağı üzere çoğu romanında bireyin çıkmaza düştüğü durumların, yaşadığı acıların, kalabalıklar içerisindeki bir başınalığının yansımalarını "aydın dramı" çerçevesinde anlatmayı yeğler. Yazarın yaşantısı ve tanık oldukları çerçevesinde eser üretebileceği görüşünde olan Erhan Bener, güdümlü bir edebiyattan daima kaçınır; ona göre, "*Edebiyatçı her şeyden önce düşünen, özgürce düşünen bir insan olmalıdır. (...) Onu kalıplar içine sokmaya, belli bir ideolojinin, inancın emrinde görmeye çalışmamalıdır*" (Bener 2004: 45). Aynı zamanda yazarın çağının tanığı olması gerektiğini savunan Bener, bu görüş çerçevesinde - kendisinin de içerisinde yer aldığı- 1950 ve sonrası dönemde bireyin

duyumsadığı tüm bu varoluş sancısını eserlerinde estetik bir çerçeve dâhilinde işlemeye gayret eder.

“Erhan Bener’in romanlarındaki ortak özellikler arasında anabileceğim önemli eğilim, günlük hayatın her alanını, önemsiz gibi görünen ayrıntılarıyla edebiyat katına yükseltmek olarak tanımlanan insancıl estetikdir. Cinsellik dâhil bütünüyle günlük yaşayışlarını izleme olanağı bulduğumuz roman kişileri, çok boyutlu -tam insan olarak karşımızdadır” (Aytaç 1990: 41).

Bener, ele aldığı kahramanları yalnızca kendi çevresi içerisinde incelemeyi; aynı zamanda toplumsal bir perspektif ile de anlaşılmasını sağlar. Bu nedenle Erhan Bener için; *“Küçük burjuva dünyasındaki insanların sıkıntılarını, ümitsizliklerini, cinsel bunalımlarını ve yalnızlıklarını anlatırken belirli bir tarihsel dönemin gerçekliğini de verdi” (Yalçın 2010: 207)* açıklaması yapılır. Edebî kişiliğinin ve metinlerinin şekillenmesinde büyük önem arz eden bu felsefî temayüller, Erhan Bener’in *Baharla Gelen* romanında da kendisini gösterir.

3. *Baharla Gelen*'de Varoluşsal Sancılar

Türk edebiyatının velut yazarı Erhan Bener, edebî faaliyetlerine aile çevresi ve toplumsal koşullar çerçevesinde adım atar. Ağabeyi Vüs'at O. Bener, kendisi ile yapılan bir röportajda kardeşi Erhan'ın babasının ve annesinin kültürel bilgi birikime yakın olduğu için edebiyata temayülünün daha fazla olduğundan bahseder (Karabulut 2005: 103). Bener, farklı türlerde verdiği eserlerinde mütemediyen insanı temel alarak bireysel psikoloji üzerinde durur. *Baharla Gelen*, Bener'in edebiyat camiasında adını duyurmaya başladığı ilk dönem eserlerinden biridir; buna rağmen eser, döneminde yeni yeni tanınmaya başlayan varoluşçu düşüncenin titiz bir örneği olması bakımından önem arz eder.

Baharla Gelen, kalabalık bir karakter tablosundan ziyade genellikle başkarakteri Reha etrafında gelişim gösteren psikolojik bir romandır. Reha, roman boyunca hayatını sorgular ve bir “tutamak” arayışı ile yaşamını devam ettirir. Onun bu ruh hâline bürünmesinde topçu subayı olan babasının ölümünün etkisi yadsınamaz. Bir atış gösterisi esnasında merminin namlunun ucunda patlaması sonucu can çekişerek hayatını kaybeden babasının gözlerinin önünde ölüme gitmesi Reha'yı derinden etkiler. Henüz yirmili yaşlarının ortalarında banka şubesinde müdür yardımcısı olarak görev yapan Reha, İstanbul'da ikamet eder; ancak bir gün Niğde'ye askerlik görevini yapmak üzere gönderilir. İstanbul'da annesi ve kız arkadaşının

çemberinde -dış dünyaya kapalı- bir hayat süren Reha'nın İstanbul'daki son üç ayı ile Niğde'de geçirdiği sekiz ay, hayatının anlamı üzerinde sorgulamalar yapacağı geniş bir zaman dilimi olur.

“Niğde'deki Reha kendini sorgular ve kendini tanımaya çalışır. Geçmişteki 'ben'ine dönerek, o 'ben'in şimdiki zamandaki yansımalarını yakalamak ister. Amacı kendisi hakkındaki gerçeklere ulaşmaktır. (...) Romanın başında da sonunda da bir bunalımın dile getirildiğini görürüz. Ancak biri İstanbul'da diğeri Niğde'de olan olaylardır bunlar. Niğde'de yaşadıkları onu bunalımdan çözüme, İstanbul'da yaşadıkları olaylar ise bunalıma ulaştırır” (Özçelebi 2004: 197-198).

Roman büyük bir çoğunlukla Reha'nın Niğde'deki yaşamı etrafında şekillenir; fakat zaman zaman geriye dönüşler ile İstanbul'daki anılarına da temas eder. Askerlik yaşantısı boyunca insanlar ile kurmuş olduğu -belki de kuramadığı- iletişimin yanı sıra, ardında bıraktığı “anne” ve “sevgili” figürüne karşı hep art planda kalışı Reha'yı birtakım sorgulamalara sevk eder. Bu bağlamda görülecektir ki *Baharla Gelen*'de Reha'nın yaşamı; hiçlik, kaçış, bunalım, benlik arayışı ve yabancılaşma gibi varoluşsal kavramlar ışığında şekillenecektir.

3.1. Bireyin Yaşamına Yön Verebilme Yetisi: Seçim

Varoluşçu felsefenin bireyin başat niteliği kabul ettiği ve kendi özünü meydana getirebilmesi için en önemli araç kıldığı seçim yapabilme kıstası, Reha'nın hayatının birçok kesiminde engellenmektedir. İstanbul'da yaşadığı süre zarfında annesinin kanatları altında büyümüş bir genç olan Reha, özünü ortaya koymaktan ziyade kendisine dikte edilen öze bürünür. Birey olarak tek başına bir anlam ifade etmediğine o denli inanır ki romanın ilk bölümünde Doktor İzak ile sohbetlerinde şu sözleri sarf eder: *“Kendi kendimle kaldım mı, bütün güçlerimden sıyrılmış, bütün umutlarımdan, bekleyişlerimden uzaklaşmış, çırılçıplak, zavallı bir yaratık olduğum ortaya çıkıyor” (Bener 2000: 16).*

Reha'nın kişiliğini meydana getirirken özgür iradesinin bir hükmünün olmadığı genç bir erkek konumuna geldiğinde görülür. Çünkü Reha bulunduğu şartlardan memnuniyetsizliğini sık sık dile getirir; kendi beklentileri doğrultusunda dahi bir insan olamadığının farkındadır. Bu yüzden de yalnızlık duygusu bir türlü peşini bırakmaz. Çevresinde insanlardan ziyade ihtiyaç duyduğu tek bir şey vardır; o da kendi benliği. Oysa ilk doğduğu andan itibaren baskılanarak -kendisi

bunun bilincine ermeden- kişiliği tıpkı bir hamur gibi yoğrulmuştur Reha'nın.

Seçim yapabilme hürriyeti bireyin gerçek varoluşa ulaşmasında bir araçtır. Varoluşçu düşünürlerin; “*Gerçek oluş ve varoluş, özgürlüğü gerektirir. Öyleyse, varoluş, insanoğlunun bir ayrıcalığıdır*” (Foulquie 1991: 39) sözleri ile izah ettikleri şekilde karşılığını bulamaz Reha'da. Çünkü Reha baskılanmış ve dünyaya fırlatılmış bir karakterdir. Bu tek-birey, varoluşçuların başta gelen temsilcisi Heidegger tarafından *Dasein* kavramı ile ifade edilir. *Dasein*, nasıl bir var olan olacağını belirlemek için tercihler yapmak mecburiyetindedir. Yapacağı tercihler beraberinde birtakım sorumluluklar da getirir.

“*Dasein, dünya-içinde-varolmak zorunda olduğu için ve çok daha önemlisi bu minvalde kendi olanaklarına ilişkin tercihlerde bulunması gerektiği için, ağır bir görevle karşı karşıya kaldığını hisseder. Bu görevin yarattığı kaygı yüzünden Dasein işte kendisini Heidegger'in herkes adını verdiği var olma tarzına bırakır. (...) Kendi yolunda gidenlerin, genel olarak dışlandığı bir düzen içerisinde Dasein olanaklarını bu düzene bırakır. Böylece esasen sorumluluğu bu toplumsal düzene teslim eder.*” (Çüçen 2015: 153-154).

Reha'nın yaşamdaki konumu *Dasein*'in özelliklerine paralel bir düzlemde ilerler. Tıpkı *Dasein* gibi Reha da yaşamının sorumluluğunu ya annesinin ya da hayatındaki kadınların önceliğine bırakır. Böylelikle tercihlerinin sorumluluğunu “başkaları”na yükleyerek vicdanının yükünü bir nebze azaltmış olur.

Baharla Gelen'in son bölümlerinde Reha, bir tahakküm altında olduğunun bilincine ermesi ile yaşamını kendi seçimleri dâhilinde sürmeye başlar; ancak bunu idrak edişi epey geç olur. Bu değişimi neticesinde, romanın son sayfalarında hayatını kendi seçimleri ile şekillendirme kararı alan Reha'nın İzak'a yaptığı şu açıklama, varoluşçuların savunucusu oldukları seçim yapabilme özgürlüğüne erdiğini gösterir mahiyettedir: “*Her insan kendisinin Tanrısıdır doktor,*’ diyorum. *Her insan, kendi evreninin yaratıcısıdır. Güneşi, yıldızları ve insanlarıyla...*” (2000: 147).

3.2. Bireyin Edimlerinde Serbestliği: Özgürlük

Varoluşçuların bireyin vazgeçilmez niteliklerinden biri olduğuna inandıkları bir kavram da “özgürlük”tür. Sartre, “*Özgürlük varlığın temeli değil, tercihidir*” derken izah etmek istediği tam olarak şudur: Birey özgür olarak dünyaya gelmez. Ancak başkaları ile

savaşarak onu elde eder. Tehlikeye atılmadan birey ne kendi özgürlüğünü eline alabilir ne de başkasının özgürlüğünü bertaraf edebilir. (Colette 2006: 83).

Birey dünyaya gelir ve özünü hürriyeti dâhilinde oluşturmaya gayret eder. Zaman içerisinde özgür iradesi ile gerçekleştirdiği seçimlerinin sonuçlarını idrak eden birey, kendisini yönlendirilecektir. Bu yönlendirme Kierkegaard’ın analizine göre iki durum sebebiyledir: *“Umutsuzca kendi olmayı istemek ya da umutsuzca kendi olmamayı istemek”* (Colette 2006: 81).

Baharla Gelen’de Reha memuriyetini kazanıp iş hayatına atıldığında dahi özgürlüğünü tam olarak kazanabilmiş bir birey değildir. İstanbul’da bulunduğu süre boyunca yaşamına müdahil olan birçok kişi ile çevrilidir etrafı. Ne zaman ki Niğde’ye askerlik görevini ifa etmeye gider, Reha’nın sorgulamaları başlar. Bu sorgulamalar nispetinde özgürlüğünü -bir nebze dahi olsa- kendisinin kılar.

Reha, Doktor İzak’ın muayenehanesine gittiği bir gece varoluşuna dair duyduğu anlamsızlıkları sorgulamaya başlar. Bütün sorunun bir yere bağlanıp kalmaktan mı yoksa hep aynı kişilerin buyruğu altında yaşıyor olmaktan mı kaynaklı olduğunu bir türlü çözümleyemeyen Reha, hürriyetin kendisi için bir anlam ifade etmediğini dile getirir: *“Öyle bağımsızlığına düşkün bir insan değilim. Bu yaşıma kadar, doğrusunu isterseniz, bağımsızlığı düşünmedim bile. İşime böylesi geldiği için. Hep anamın dizi dibinde yaşadım. Ona hesap verdim, onu sömürdüm”* (2000: 22). Çünkü tüm varoluşçular gibi Reha için de varlığımız bizden müstakil bir şekilde meydana gelir. Reha kendisi ile konuşurken düşüncelerini şu sözler ile ifadelendirir: *“Oysa, daha ana karnında, beyin odacıklarına karışan temel maddelerden tut da anamla babamın birleştikleri sırada istekli ya da isteksiz oluşlarına kadar, iradem, toplumsal koşullar bir yana, sayısız etkenlerle bağlanmış”* (2000: 64).

Özgürlük belli bir müddet Reha için hep başkalarının elinde olan bir kavram olur. Niğde’de asteğmen olarak görevini gerçekleştirdiği o ilk aylarda aşçı dükkânında yemek yerken Hüseyin Çavuş isimli bir adam ile tanışır. Reha’nın, kiracısı olarak evine taşınmasını ve yalnızlığına bir derman olmasını bekleyen Hüseyin Çavuş, Reha’nın zamanla dostluğunu kazanır. Fakat bu dostluk her ikisinin de mecburiyetlerinden kaynaklı bir arada bulunma zorunluluğundan doğar. Öyle ki Reha’nın yalnızlığını fark eden Hüseyin Çavuş, onu bir hayat kadınının yanına götürebilmek için baskı yapar. *“Bağlar yolunda bir karı var. Ancak senin gibi beylere kapısını açar. Ben bir haber yolladım mı, tamam. Hiç çekinmeden gidersin. Senin yerinde olsam, ona bile yüz vermem ya... Hele öyle kerhane orospuları sana hiç yakışmaz. (...) Sen yalnız emret. Kapısında sabaha kadar nöbet tutarım hatırın için...”* (2000: 59).

Reha her ne kadar gitmek istemezse de cinsel ihtiyaçlarına ve Hüseyin Çavuş'un baskılamasına karşı direnci kırılır. Hüseyin Çavuş'un cinsel özgürlüğüne dahi müdahale ederek Reha'yı yönlendirmeye çabalaması kararlarında özgür olmadığının örneklerinden yalnızca biridir.

Reha'nın özgürlük alanına müdahale edilen bir başka alan ise evlilik mevzuudur. Bu konu üzerinde Reha'nın üzerine hâkimiyet kurmak isteyen ilk kişi olarak annesi ardından İstanbul'daki kız arkadaşı Halide gelmektedir. Halide, komşuları Meryem Hanım'ın cılız, mahzun bakışlı, insanda acıma hissiyatı uyandıran kızıdır. Hastalığı dolayısıyla bir süre sanatoryumda yatmış olan bu genç kız, Reha'ya delicesine âşıktır. Hiçbir zaman açıkça dile getirmese de onunla evlenmek ister. Oysa Reha'da bu derece derin bir hissiyat söz konusu değildir. O daha çok gününü kurtarma peşinde, Halide'ye karşı cinsel dürtülerinin kurbanı olan bir delikanlıdır. Halide'nin kendisine karşı beslediği duyguların farkına varan Reha bir iç konuşma esnasında söylemek istediklerini şöyle dile getirir: *“Benimle evlenmeyi düşünüyorsun, yanlıyorsun.’ demeliydim. Varsa kırmalıydım umutlarını. Konuşmalıydım açıkça: ‘Sevmek şöyle dursun, hoşuma bile gitmiyorsun. Kılım bile kıpırdamıyor senin yanında”* (2000: 104). Reha'nın tüm bu düşünceleri, özgürlüğünün elinden alınmaması için giriştiği bir mücadele çabasıdır.

Reha'nın annesi, oğlundan başka tutunacak dalı kalmayan yaşlı bir kadıncağızdır. Tüm umutları Reha'dır. Bu nedenledir ki onun mesut olmasını temenni eder; ancak kendi istekleri doğrultusunda. Babasının ölümünden sonra annesi ile birlikte bir müddet teyzesi ve eniştesinin evinde yaşayan Reha için en doğru evlilik, teyzesinin kızı olan Betül ile yapılacak olandır. Bu kararı doğru bulan ve oğluna bunu dikte etmeye çabalayan anne bu konuda başarılı da olur. Evlilik fikrine uzak olan ve Halide'yi istemeyen Reha için Betül ile yapılacak evlilik zaman zaman kendisine olası görünür.

3.3. Bireyin Tutamak Arayışı: Tanrı

Tanrıtanımaz varoluşçular, insanın dünyaya gelmesine sebep olan bir yaratıcının varlığını yadsır. Onlara göre Tanrı'nın yokluğu insanın doğuştan getireceği bir “öz”ün de olmadığını gösterir. Herhangi bir yaratıcının kaidelerine tabi olmayan birey seçimlerini özgürce yaparken aynı zamanda dünyaya fırlatılmış olduğu bilincine de erer. Bu nedenle de yalnızlık ve bırakılmış duygusu tüm hayatına hâkim olur. Tanrı'nın yokluğu bu bunalımın içerisine düşmesinin yegâne sebeplerindendir. *“Yaşamın yalnızca trajik anlamına değil, aynı zamanda umutsuzluğa da giden öteki çizgi, modern dünyada ‘Tanrı’nın ölümü’yle terk edilmiş olan yıkıntılardan yükseltmektedir”* (Mounier 2019: 100).

Varoluşçuların düşüncelerine paralel olarak *Baharla Gelen*'de Reha da Tanrı kavramına karşıt bir görüştedir. Tanrıtanımaz bireylerin içine düştüğü sorgulamaların, bunalımların, can sıkıntısının her biri Reha'da da baş gösterir. Öyle ki henüz romanın ilk sayfalarında Doktor İzak ile konuşmalarında bu durum anlaşılır: “Yaşamak için de ölmek için de bir şeylere inanmak gerek. Asıl güç olan bu. Kolay bir avuntu, bir zar oyunu, bir yalanlar dünyası içinde yitip gitmek var inanışlarda” (2000: 10).

“Evren içinde tek kalışın korkusunu yenmek için rahatça sırtımı dayayabileceğim birisinden çok, içimde var olduğundan hiçbir zaman kuşkulamadığım kendi gücümü göstermeye olanak verecek zayıf bir yaratık arıyorum çevremde. Tanrılar gibi” (2000: 50) der Reha. Eylemlerinin sorumluluğunu atfedebileceği, yalnızlığından bir nebze dahi olsa sıyrılabilmesi bir üst varlığın mevcudiyetine muhtaç olduğunu bu sözler ile dile getirir.

Reha, romanın dördüncü bölümünde doktor ile konuşurken Hüseyin Çavuş'un kendisini götürdüğü hayat kadını Cavidan Hanım'ı anımsar. Yaşadıklarının ne kadar manasız ve tekdüze olduğunu hatırlamak tekrar bir sorgulamaya sevk eder kendisini. Reha, Tanrı'nın insanlara bu dünyayı güzel gösterebilmek için samanyollarını, yıldızları yaratmasının gereksiz olduğunu düşünür. Doktor İzak o esnada söze karışır ve eğer Tanrı'ya inanıyorsa bu sözlerinin günah olduğunu söyler. Reha tam da bu sırada Tanrı ile ilgili düşüncelerini ve iç sıkıntısını şu sözler ile izah eder:

“Şu anda Tanrı'nın gazabına uğrayıp çarpılmak korkusu. Öbür dünyada cehennemde yanmak değil, bu dünyada, bugün cezaya uğramak korkusu. Etimle bağlanmışım. Acılarla sindirilmişim bir kez. 'Kötülük olsun diye böyle söylemediğimi bilir elbet Tanrı' diye avutuyorum kendimi bir yandan. 'Bu da bir çeşit onu aramak,' diyorum. 'İnanmamazlık, saygısızlık değil bu,' diyorum. İçimden geçenleri bileceğine güveniyorum... Sonra ikiyüzlülük ettiğim aklıma geliyor. Bunalıyorum” (2000: 60).

Reha bu anlamsızlıkların içinde Tanrı'nın varlığının gerekliliği üzerinde düşünmeye başlar. İnsanın yalnızlığına bir çare, yaşama tutunma çabası içinde Tanrı'ya ihtiyaç duyduğunu düşünür. Aksi hâlde kendisinin yaşama hakkını kısıtlayacak bir varlığa inanmanın absürt olacağı kanısındadır.

“Her dokunulan şeyin, her yaslanılan direğin sallandığını düşünmek bile korkunç. Bunun böyle olduğu bilinse bile, görmezden gelmek yağ tutuluyor ister istemez. Tanrı'ya da bunun için inanılıyor

olmalı. Bunun dışında, nedenlere inebilen bir beynin, kendine gereksiz kurallar koymayacak, hiç değilse kendi kendisiyle alay edebilecek gücü bulduğuna inanırım” (2000: 139).

Arada kalmalar, hiçlik ile kuşatılmalar, çaresiz arayışlar... Reha bu duyguların getireceği sorgulamaların nihaî eşiğindedir. Gittiği her yerde, bulunduğu herkese bu düşüncelerini yansıtır; mantıklı bir sonuca varamamanın ızdırabını yaşar.

“Birtakım sorular var önümde. Görmezden gelemeyeceğim önemli sorular. Önce, yaşamak için bu sorulara karşılık aramanın gerekip gerekmediğine karar vermeliyim. Her şeyi olurluna bırakmak da mümkün. Ama yaşayışımı bir yöne doğrultmak, varlığıma bir değer biçmek, bir yönetime yazılmak istiyorsam, önce doğrudan doğruya yaşamamın kendisinin bir değer taşıyıp taşımadığını, yaşamamın bir şeyler yapmaya, bir şeylere bağlanmaya değip değmediğini kestirmem gerek. Ötesi kendiliğinden gelir” (2000: 140).

İstanbul’daki yaşantısı ile Niğde’deki yeni yaşamını mukayese eden Reha, Niğde’de beklentilerinin hiçbirinin karşılanamadığının farkına varır. Ardında bıraktığı sevgilisi Halide ve metresi Baria’yı düşünür daima. Bu hâllerinin neden kaynaklandığını yapmış olduğu iç hesaplaşmalar ortaya çıkarır. Reha’nın bulunduğu hiçbir konuma ait hissedememesinin yegâne nedeni; Cioran’ın, “her büyük sorunun çözülemez oluşundan” (2019: 48) kaynaklandığına inandığı “kuşku” ve “kaygı”dan dolaydır.

Roman, bir olay akışından ziyade mütemadiyen Reha’nın ruhsal durumları üzerinden ilerler. Büyük çoğunluğu şimdiki zaman ve geçmiş zamanın harmanlanmasından oluşan *Baharla Gelen*, Reha’nın iç monologları eşliğinde sürüp gider. Yaşadığı ve irdelediği hayata karşı her durumun bilincinde olan Reha, bu ruhî bunalımların içine yalnızca kendisinin değil tüm insanlığın düştüğünün de farkındadır. *“Bütün çevremde hissediyorum bu bezginliği. (...) Umutlar hep belirsiz bir geleceğe, belirsiz iyiliklere bağlanmış. El yordamıyla yürüyen insanlar gibi, birden, bilinmeyen bir yönden fışkıracak bir ışığın, yollarını aydınlatmasını bekliyorlar. Hiç kimse farkında değil, niçin yaşadığının, ne de yaşamamın öz değerinin...” (2000: 232).*

Niğde’de derinleştirdiği sorgulamalarının eşliğinde büyük bir değişime de kapılarını açar Reha. Sürdüğü anlam arayışını belki tatmin edecek cevaplar bulamaz; ancak romanın son satırlarında hayatta istediklerini gerçekleştirebilmek adına yapabileceklerinin ayırına varır.

3.4. Bireyin Dünyada Bir Yer Edinememesi: Yalnızlık

Varoluşçuluk ile birlikte yayılım gösteren fakat modern insanın da temel felsefi meselelerinden biri olan “yalnızlık”, bireyi korkuya sevk eden bir histir. Dünyanın boş ve anlamsız bir yer olduğunun ayırdına varan birey çevresindeki herkese yabancılaşır. Bu yabancılaşmanın doğurduğu yalnızlık içinde her geçen gün bunalımın eşiğine sürüklenir. Kalabalıklar içerisinde bulunsa dahi yalnız olan ve kendi içine kapanan bireyin herkesi “düşman” addetmesi kaygı ve korkuyu tüm benliğinde duyumsamasına sebep olur. Bu görüşler ışığında yalnızlık, *Baharla Gelen*'de Reha'nın da sıklıkla içine düştüğü bir durum olarak gözlenir.

Henüz romanın ilk satırlarında “(...) sanırım insanlar en çok karanlıkta duyarlar yalnızlıklarını” (2000: 9) sözleri ile askerliğini yapacağı kışlaya girişini anlatmaya başlayan Reha'nın bu sözleri, ruh hâlini anlaşılır kılmak açısından bir ipucu niteliği taşır. Doktor İzak ile tanışmasının hemen ardından hayat hikâyesini bir çırpıda anlatmaya başlayan Reha'nın en büyük korkusu yalnız kalmaktır. Babasının vefatının ardından eniştesinin vasıtasıyla başladığı bankacılıkta insanların yapmacıklığından yakınan Reha, böylesine yapay bir dünyada büsbütün yalnız olduğunu acı bir şekilde vurgular (2000: 16).

Bir başına kaldığı her an ardında bıraktığı tek dayanağı olan annesi ve sevgilisinin varlığını yanı başında arayan Reha için bu yalnızlık hissinden onu çekip alacak biricik imkân Tanrı'nın varlığıdır. Anlaşıyor ki Reha'nın benliğinde hissettiği manevî yalnızlık, onun somut yalnızlığından çok daha derin bir acıya sebep olmaktadır. Bu yalnızlığı duyumsadığı bir gün “omuz başındaki küçücük, sevimli bir kedi” yavrusu ile avunmaya çalışarak yalnızlığını bir nebze hafifletmeye çabalar:

“Elimi şu cılız, tek başına yaşayacak güçten yoksun yaratığın tüylü sırtında gezdirirken, içime tatlı bir sıcaklık yayılıyor. Sırtını kamburlaştırarak mırıldanırken, duyduğu belki de sadece bedensel bir hoşnutluk. Ben, onun yanında, varlığın korkunç boşluğuna karşı kendimi güvenlik altına alınmış buluyorum. Tanrıların bile kaçınmadığı o korkunç ıssızlık içinde, bazen böyle incecik bir kedi miyavlayışı bile insana yaşama yürekliliğini aşılayabilir” (2000: 50).

Yalnızlığını dayandıracak, ona bir sığınak olacak en ufak bir imkâna bile sıkı sıkı sarılan Reha hissettiği bu bunalımdan kurtulabilmek için çeşitli yollar dener; bazen -yukarıdaki alıntıda bahsedildiği üzere- bir hayvanın varlığına sığınırken çoğu zaman ise

bir kadın sıcaklığında çaresiz yalnızlığını unutmak ister. Reha, Halide ile gittiği Heybeliada gezisinde Baria'ya karşı hissettiği suçluluk duygusunu bastırmak için onu hayal eder. *“Onun yanında duyduğum zevk, bütün irademi alt üst edebilecek kadar derin; biraz daha ileri gidersem, uçuruma sürüklenebileceğimi hissediyorum. Sarılacak, tutunacak, yaslanacak bir başkası olmalı yanımda”* (2000: 102). Reha, hayatındaki kadınlardan biri gidecek olursa diğerinin mutlaka onunla birlikte kalması gerektiği zorunluluğunu içinde taşır. Bu nedenle Reha, verem hastası Halide ile olmak istemez, çoğu defa onun yanındayken hastane koridorlarını hayal ederek midesi bulanır. Ancak bu düşüncelerine rağmen sırf yalnızlığını bastırmak için Halide'nin yanında kalmaya devam etmesi onun yalnızlıktan duyduğu korkuyu gözler önüne serer. *“Hiçbir şey bilmek istemiyorum,” diye sayıklıyorum. ‘Kim olursan ol. Beni bırakma yalnız. Çok yalnızım. Sensiz inan ki çok yalnızım”* (2000: 111). Bu durum bireyin yalnızlıktan duyduğu korkuyu açıklarken netice itibarıyla insanın bir başka varlık ile anlam kazanarak kendini var ettiğini gösterir. Varoluşçuların da felsefelerinde yer verdiği üzere birey varlığını duyumsayabilmek adına “öteki”ne muhtaçtır. Bu sebeple onun kendisine yaşatacağı yalnızlıktan korkar; ancak en büyük korkusu “kendisi” ile baş başa kalmaktır. *“(...) 20. yüzyıldaki düşünen insan da evrende saltık yalnızlıkla karşılaşmaktan çok kendi gölgesiyle karşılaşmaktan korkar gibidir”* (Mounier 2019: 183). Baharla Gelen'de Reha'nın yalnızlıktan bu denli korkmasının asıl sebebi başkaları olmadan hayatına devam ederken yaşayacağı zorluklardan kaynaklı değil; kimse olmadığında daima kaçmak istediği kendine dönecek olmasındandır.

Yalnızlık Reha'nın tüm yaşamını esir alan bir düşman gibidir. Genç yaşında babasını kaybedişi annesi ile paylaşmak zorunda kaldığı bir yalnızlığa sürüklenmesine sebep olur. Bu yalnızlık iş yaşamını, arkadaşlık ilişkilerini dahası tüm yaşamını kuşatır. *“Hep tek kalmanın, acılı bir anadan başka yakını olmamanın üzüntüsünü duydum bu yaşa kadar. Âşık olmak istedim, olmadım, candan bir arkadaş bile edinemedim”* (2000: 133). Heybeliada'da tüm hisleri birbirine karışarak Halide'ye samimi itiraflarda bulunan Reha'nın bu sözleri bir başınalığını duyumsatan örneklerden yalnızca biridir.

Romanın son bölümlerine doğru Reha'nın hayatı üzerinden gerçekleştirdiği irdeleyişler artış gösterir. Yaşamı boyunca daima yalnızlıktan yakınan, sağlıklı ilişkiler kuramadığı için içine düştüğü bunaltı sebebiyle bir başınalığını bir ceza gibi çekmek zorunda olan Reha, aslında hiçbir zaman yalnız olmadığını ayırdına varır. O, varoluşuna dair gerçekleştirdiği sorgulamalarına bir anlam veremeyerek herkesten uzaklaşır.

“Birden, o güne kadar hiçbir zaman kendim için yaşamamış olduğumu düşündüm. Yalnızlıktan

sızlanmışım oysa, hiçbir zaman, kendi içimde bile, kendi kendimle baş başa bırakmamışlardı beni. Herkesle paylaştığım bir yaşantıydı bu. Kendimden başka herkesin bir ucundan tutup çekiştirildiği. Ama, bir yerler olmalıydı, uzaklarda... Başkaları için yaşadığımı büsbütün onlara bırakıp, kendi yaşantımı kendimce yaşayabileceğim bir yerler olmalıydı. Biliyorum. Belki iyice anımsayamıyorum, ama vardı. Orada yapayalnızdım” (2000: 217).

Anlaşıyor ki Reha'nın yaşamı boyunca yakındığı “yalnızlık” duygusu, çevresi tarafından kendisine dayatılan bir mecburiyet hâlini alır. Böylece Reha “öteki”lerin kendi benliği üzerindeki müdahalelerine bir başkaldırma, bilinçli bir uzak kalış olarak yalnızlığı tercih eder/etmek zorunda kalır. Nihayetinde ise kimsenin özgür yaşamına dâhil olmadığı bir yalnızlığın özlemini çeker.

4. Sartre'in “Öteki” Kavramı ve “Öteki” Kavramı Üzerinden Reha

Afşar Timuçin'in “*Ben'in zorunlu karşıtı, öznellik açısından insanın dünyayla ilişkisinde kendini gösteren karşı kutup*” (2004: 46) olarak ifade ettiği “başkası” kavramı, varoluşçu felsefenin sorguladığı unsurlardan biridir. “Onlar”, “başkası” veyahut “öteki” olarak isimlendirilen bireyin karşısında konumlanan bu grup, daima kendi davranış standartlarını karşı tarafa kabul ettirmeye çalışır. Bireyin özgürlüğünü elinden alarak onu nesneleştirmeye çalışan “öteki” için bireyin özgür iradesinin hiçbir geçerliliği söz konusu değildir. “Onların hâkimiyeti” olarak adlandırılabilir olan tüm bu dayatmalar, bireyi kendinden uzaklaştırarak “öteki” kılar.

Birçok filozof için olumlu bir anlam ifade eden öteki, bu filozofların görüşlerinde bireyin mevcudiyetini ortaya koyabilmesi için elzem bir unsurdur. Karl Jaspers, “öteki”nin bireyin gerçek varoluşunu yaşayabilmesi için bir araç olduğunu iddia eder. Heidegger'e göre ise “başkası” ile bir arada bulunma, bir kaos değil etkileşimi meydana getirir. Bunun sonucunda ise *birlikte-varlık (mitsein)* kavramı doğar.

Jaspers ve Heidegger'in düşüncesinde olan tüm filozoflar, bireyin kendini tanıyabilmesi için ikinci bir göz olarak başkasına ihtiyacının sorgulanamayacağı inancını taşırlar. “*Gerçek dış görünümümüz yalnızca başkaları tarafından görülüp anlaşılabilir çünkü onlar mekân içinde bizim dışımızda konumlanmışlardır ve onlar başkalarıdır*” (Bahtin 2020: 10). Bu düşünce etrafında birey kendi benliğini ortaya koyamaz ve kısıtlanmış bir yaşama doğru sürüklenir. Başkası olmak gibi bir zorunluluk taşımamasına rağmen ona dayatılan

kurallar neticesinde “onlar”a benzemediği için kendisini suçlamaya başlar. Türk edebiyatında 1950 sonrası kaleme alınmış varoluşçu izler taşıyan pek çok kurmaca eserde -*Aylak Adam, Anayurt Oteli, Tutunamayanlar* vb.- bunun izlerini görmek mümkündür. Bu eserlerde “onlar”a karşı bir öfke besleyen roman kahramanı, “*başkaları gibi olamadığı için kendisinden yakınıyormuş gibi görünse de aslında başkalarını kendisi gibi olmadıkları için ezbere yaşadıkları için, düşünmedikleri için suçluyordur*” (2018: 126).

20. yüzyılda varoluşçuluğun gelişimi ve özgün bir konuma yükselişinde mühim yeri olan Sartre, “öteki” kavramını irdeleyişi açısından birçok filozoftan ayrılır. O, felsefesinde varlık alanını üçe ayırır: *kendinde-varlık, kendisi için-varlık* ve *başkası-için-varlık*. İlk iki varlık alanı, birey ve nesnenin öz benliğinde getirmiş olduğu özellikler neticesinde oluşurken; *başkası-için-varlık* bireyin etrafındaki diğer bilinçlerle etkileşiminde ortaya çıkan bir varlık boyutudur. *Kendisi için-varlık*’ın en büyük özelliği olan özgürlüğü, “öteki”nin varlığı ile tehlikeye girer. Çevresine uyum sağlayamayan ve bu sebeple kendisini bunalımın içerisinde bulan birey bu bunalıta hâlinde yoğun bir “hiçlik” duygusu ile kuşatılır. Böylelikle “başkası”nın bireyin görüş alanına dâhil olması ile birey, hissettiği bunalımın da etkisi ile sahiplenilmiş bir nesne konumuna düşer. Nihayetinde denilebilir ki, “başkası”nın bakışının yarattığı hiçlik, *kendisi için-varlık*’ı *kendinde-varlık* konumuna sürükleyerek onu nesne kılar.

Sartre’ın “Cehennem ötekilerdir” önermesi, “öteki”ne dair görüşünün özeti mahiyetindedir. Ancak Sartre, ötekilerin cehennem olduğunu belirttiği bu cümlesinin birçok kişi tarafından yanlış anlaşıldığını şu sözler ile ifade eder:

“Bunu söylerken, bizim ötekilerle olan ilişkilerimizin hep zehirlenmiş, yasaklanmış ilişkiler olduğunu söylediğimi sandılar. Oysa bambaşka bir şeydi söylemek istediğim. Eğer ötekiyle olan ilişkilerimiz kısıtlayıcı, kusurluysa, o zaman öteki cehennem olabilir. (...) Dünyada cehennemi yaşayan birçok insan var, çünkü fazlasıyla başkalarına bağımlılar” (Öztokat 2005: 71-72).

Sartre’ın kastettiği asıl cehennem, başkalarının mutlak hâkimiyetini bireyin üzerinde hissettirerek yaşamaya zorladığı alandır. Sinan Kılıç, Sartre’ın önermesinin iç içe geçmiş olan üç önemli konuyu irdelediğini belirtir. Bunlar: “öteki”, “özgürlük” ve “yabancılaşma”dır. (2006: 59). Birey, “öteki” ile etkileşimi sonucu özgürlüğünden feragat eder; böylelikle bulunduğu çevreye gitgide ait olmaktan çıkar.

Öteki yakalanmaz olandır ve ne yapılsa da ele geçirilemez. Sartre, klasik felsefenin düşünürlerinin aksine “öteki” ile kurulan ilişkinin bir çatışma yarattığı kanaatindedir. Karşıdakine galebe çalma güdüsü ile yapılan bu savaşlarda birey ve “öteki” mütemediyen birbirinden kaçır; ikisinin bir araya gelerek bir birlik oluşturmaları bu yüzden olası değildir (2006: 60).

Sartre, “öteki”nin bakışlarına karşılık vererek onu kendisi için bir benlik olarak kabul etmeyi reddeder; çünkü bireyin kendi benliğini inşa edebilmesi için ötekinin nesne konumunda olması gerektiğini savunur. Oysa onun bakışına karşılık vermesi ile nesne konumuna sürüklenecek olan kendisidir. İki varlığın arasındaki bu anlaşmazlık düşmanlık boyutuna erer. Bu nedenle de birey özgürlüğünü ve varlığını koruyabilmek adına “öteki” ile daima metafiziksel bir cenk hâlinde bulunur. “Öteki”nin özgürlüğünü çalması ile birey değerlerine ve kendine yabancılaşır.

Varoluşçu düşünürlere göre yabancılaşma, anlamı olmayan bir dünyada yaşama zorunluluğundan kaynaklıdır. Onlara göre, “*bireyin kendinden, kendi iç beninden uzak düşmesi, bireyin kendini tanımamasından dolayı yığınun içine düşmesini ve hiç benimsemediği değerlerle onun gibi yaşamaya başlaması*” (Kılıç 2006: 77) olarak tanımlanan yabancılaşma mefhumu, dünyaya atılmışlığın, “öteki”nin tahakkümünün ve varoluşun anlamsızlığının bireyde yol açtığı ruh hâlidir. Bu hâl sonucu kendi içine çekilen birey, ilk olarak etrafı, zamanla da kendisi ile bağı koparır.

Baharla Gelen’in başkahramanı Reha, varoluşunu kendisinden çalan “öteki”nin hapsinde benliğini meydana getirmeye çalışması yönünden incelemeye değer bir karakterdir.

Reha, dört bir yanı başkalarının hükümlerine ile sarılmış bir kişiliktir. Roman, başlangıcından son bölümüne kadar Reha’nın sorgulamaları, iç sıkıntıları ve başkalarının onun üzerindeki hâkimiyeti üzerine kuruludur. Annesi, sevgilisi, metresi, ev sahibi gibi birçok karakter üzerinden baskılanan Reha’nın üzerindeki en aşikâr ve derin baskı, annesinin uyguladığıdır. Anne-oğul, babanın kaybı ile birbirlerine daha bir kenetlenir. Eşinin kaybı ile yalnızlığı tatmış olan kadın, oğlunun varlığını kendisine bir dayanak kılar. Bu nedenle daima onun mutlu bir evlilik yaparak, ailesine bağlı olmasını temenni eder. Bu evliliğin gerçekleşebilmesi için en doğru gelinin de kız kardeşinin kızı olan Betül olduğunu düşünür; oğlu Reha’ya bu konuda sık sık telkinde bulunur. Yeni kiraladıkları eve yerleştiklerinin dördüncü günü sohbet ederken annesi, Reha’nın evlendiği vakit bu evin onlara yetmeyeceğini söyler. Bu mevzunun üzerine annesinin söylemleri, Reha’nın üzerindeki evlilik baskısını gösterir mahiyettedir:

“-Daha askerliğimi yapmadım, dur bakalım, acelemiz ne? Hem el kızının gelip rahatını bozacağını bilmiyor musun?

Dargın dargın kaşları çatılıyor.

-Elbette evleneceksin. Baban benimle evlendiğinde senin yaşında bile yoktu... Sonra ne helâl süt emmiş aile kızları var...

-Betül gibi değil mi? diyorum.

Duymazdan geliyor” (2000: 37).

Romanın ilk bölümünde Reha, Doktor İzak ile sohbet ederken Hüseyin Çavuş ile nasıl tanıştığını anlatır. Reha bir aşçı dükkânında yemek yerken çavuşun üzerine diktiği gözleri son derece rahatsız edicidir. Uzun bir süre bakışlarını başka yöne çekse de Hüseyin Çavuş’un göz hapsinde bulunuşu Reha’yı huzursuz eder. “Öteki” kavramının varlığını hissettirdiği ve bireyin yaşamına müdahalede bulunarak rahatsızlık verdiği bu anda Reha, Hüseyin Çavuş’un görünüşünü son derece iğreti bir şekilde tasvir eder. “*O küçük, bulanık, sinsî bakışlar, o derin, kirli çizgilerle kararmış surat, o çarpık gülüş...*” (2000: 24). Bir başkasının etkisinin üzerinde bu derece uzun sürüşü Reha’nın saltık bir iç sorgulama yapmasına neden olur: “*Hiç böyle bir şey geldi mi sizin başınıza? Tanımadığınız, bilmediğiniz, kaçınmanız gerektiğini sezinlediğiniz birisinin karşısında iradenizi yitirip, kapılıp gittiğiniz? Üstelik, bizi birbirimize yaklaştıracak hiçbir ortak yanımız yoktu*” (2000: 24).

Hüseyin Çavuş’un ardından Reha’nın üzerinde annesi gibi varlığını hissettiren kadınlardan birisi de Halide’dir. Verem olduğu için bir müddet sanatoryumda kalan Halide, Reha’da bir aşktan ziyade acıma duygusu uyandırır. Uzun zamandır Halide’yi tanıyor oluşu ve cinsel dürtülerini harekete geçirmesi Reha için Halide’yi cazip kılan tek taraftır. Şayet böyle olmasa, güzel bile olduğunu düşünmediği bir kadının yanında kalması için hiçbir sebep yoktur. Reha, Niğde’de bulunduğu süre zarfında sadece kendisini yalnız hissettiğinde aklına Halide gelir.

Halide’nin tavırları roman boyunca Reha’nın davranışları neticesinde yön bulur. Belli bir bölüme kadar Reha’nın hâkimiyeti Halide’nin üzerindedir. Ancak birlikte Heybeliada’ya gittikleri gün sorgulamaları başlar Halide’nin. Daha önce Yahudi bir kızın kendisini getirdiği, ormanın ıssız bir köşesine Halide’yi götüren Reha, orada onunla yakınlaşmayı planlar. Ancak Halide’nin düşünceleri başka yöndedir. O, Reha’nın daha önce buraya “öteki kızları” da getirip getirmediğinin merakı içerisinde. Aldığı cevaplar ile tatmin olmayan Halide devamlı öğrenme ihtiyacı ile sorular sorar: “*Buraya getirdiklerinizin hiçbirinden hoşlanmıyor muydunuz?*” (2000: 117).

“Yalnız, doğrusu merak ediyorum, başka kızlarla da hep böyle mi konuşuyorsunuz?” (2000: 128). “Buraya getirdiğin öteki kızlar kadar olsun hoşlanmıyor musun benden?” (2000: 136).

Tüm bu sorgulamaların hep “başkaları” yüzünden yapıldığına inanan Reha, *“Sen de birçokları gibi çevrenin tutsağısın” (2000: 128)* diyerek Halide’yi “öteki”lerin hapsinde olduğu gerekçesi ile suçlar. Oysa Halide’nin olduğu kadar kendisi de başkalarının kısıtlamaları doğrultusunda yaşamını sürdürmektedir. Öyle ki buldukları ormanlık alanda Baria’nın kösnü hâllerini hayal ederek, Halide’yi suçlar: *“Bir de veremliler şehvetli olur derler. Duygusuz. Yoksa bu kadar okşanmadan sonra dayanamazdı, deli olurdu bırakırdı kendini. Baria böyle miydi? Nasıl çılglık çılgılığa sarılıyordu boynuma? Oysa baksana, bunun soluğu bile düzgün” (2000: 126).* Reha’nın hayatında yer edinmiş bu iki kadını cinsel yönden karşılaştırarak birini arzulu diğerini ise kendisine kayıtsız, son derece donuk buluşu -varoluşçu filozofların da değindiği üzere- varlığını duyumsama ihtiyacından kaynaklıdır. *“(…) Keza arzu da kendi-içinin radikal bir değişimidir, çünkü kendi-için başka bir varlık düzleminde kendini oldurur, bedenini farklı bir biçimde var etmeye, kendini olgusalılığıyla şişirmeye yönelir. Bununla bağlulaşım hâlinde, dünya da onun için yeni bir tarzda varlık kazanmak zorundadır” (Sartre 2009: 502).* Görülüyor ki, ormanlık alanda yaşanan hadiseden sonra Reha’nın Halide’ye karşı olan öfkesi yalnızca kendisini şehvetle arzulamaması sebebiyle değil; bu tavrın “varlığını” duyumsamasına bir engel teşkil etmesidir. Buradan da varoluşçu filozofların “cinsellik” konusunda birleştiği ortak nokta olan cinsel yönelimlerin yalnızca salt arzudan kaynaklanmadığı, bireyin “öteki”ne karşı başlattığı bir “var olma mücadelesi” olduğu anlaşılır. Varoluşun gerçekleştirebilmesi için birden çok imkân söz konusuken bunlardan biri de bahsedildiği üzere cinsellik eğilimidir. Birey, cinselliğini özgürce yaşayabildiği takdirde varoluşunu gerçekleştirir. Bu anlamda Reha’nın Halide’nin yanındayken bir “öteki” olan Baria’yı arzulaması hayatına hükmeden ve varlığını kabul ettirebilme gayesi ile ilişkide bulunduğu “öteki”nin etkisini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Heybeliada gezilerinde Reha’nın cinsel arzularına yenik düşmesi ile vaziyet değişir. Yaşadıkları birliktelikten sonra adet görmesi geciken Halide, gebe olabileceğinden şüphelenir. Bu durumu haber vermek üzere Halide’nin çat kapı Reha’nın evine gelmesi büyük bir panik yaratır. Yaşamındaki kadınların kuşatması içinde kalan Reha, annesine karşı da zor durumda kalır. Hayatında biri olabileceğinden şüphe duyan annesi o esnada Reha’yı sorgulamaktadır: *“Boşuna inkâr etme. Hiçbir şey kaçmaz benim gözümden. (...) Kim bu orospu?” (2000: 172).* Halide’nin de eve gelişi ile büyük bir paniğe kapılan Reha bebek haberini duyduğunda yapılabilecek en akilâne şeyin bebeği aldırarak olacağını Halide’ye

söylerse de Halide'nin Reha üzerindeki tavrı bellidir: “*O dediğini yaptırmaktansa ölüürüm daha iyi*” (2000: 183).

Reha, her yönden kuşatılmış, köşeye kısıtılmış ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyettedir. Metresi Baria'dan da bir türlü kopamayan Reha, olanlara bir anlam vermeye çabalar. Galatasaray'da bir pastanede buluşmak için sözleştiği Baria ile görüşmeye gittiğinde Baria'nın sorgulamalarına maruz kalır: “*Kim o kız?*” Baria'nın Halide ile kendisini görmüş olduğunu anlayan Reha için Niğde'ye gitmeden önceki son yaşadıkları büyük bir bunalımın içine sürüklenmesi için yeterlidir. Üzerinde hissettiği her tahakküm onu bir nebze daha yalnızlığa yaklaştırarak kendinden uzaklaştırır. “*Sokakların, evlerin, direklerin de umurunda değil yalnızlığım. Boşuna savaşımişim. En olmayacak avuntularla yitirmişim günlerimi. İçimde, hiç durmadan kıpırdayan, beni durmadan çabuk pişmanlıklara sürükleyen tanımadığım yaban bir yaratık var*” (2000: 200).

Roman boyunca Reha'ya “öteki” kavramı çerçevesinde aşikâr olarak müdahale edildiği gözlemlenen mevzuu ise Reha'nın bıyıklarıdır. Annesi, hayat kadını Cavidan Hanım, Baria, Halide... Her biri de Reha'nın üzerindeki tahakkümünü artırabilmek ve onu baskılayabilmek için savaşım hâlinindedir. Sartre'ın görüşlerine paralel olarak; “*Başkasının benden çekip aldığı şey, gerçekte benim özgürlüğüm yani varlığımın en içteki yanıdır. Başkası önünde olduğum bu başkası-için-varlık'tır. İşte ben o'yumdur; ama ona sahip değilimdir. Bu, artık bir kendinde-varlık'tır; donmuş, devinimsizleşmiş, yararsız bir varoluştur*” (Mounier 2019: 136-137) sözleri ile ifadelendirilen “öteki”nin bireyi etkisiz kılması, Reha'nın bıyıkları üzerinden gözler önüne serilir.

Bıyıklarını uzatmayı tercih eden Reha, ilk olarak annesinin “*İncelt şu bıyıklarını*” sitemi ile karşı karşıya kalır. Bir gece Hüseyin Çavuş'un ısrarları ile gittiği hayat kadını Cavidan Hanım ise “*Kes şu bıyıklarını*” diyerek Reha'ya müdahale eder. Halide ile gittikleri Heybeliada gezilerinde büyük bir iç sıkıntısı ile dolaşan Reha, bıyıklarına dokunduğu an hayatına yapılan müdahaleler aklına gelerek düşünmeye başlar:

“*Sol elimle sinirli sinirli çekiştiriyorum bıyıklarımı. Sabah tıraş olurken, bir ara az kalsın dibinden kazıyacaktım. Sakal yerlerim gölgesiz. Yüzümün derisi gergin. Olduğu gibi bırakılmış, ağzımın içine giren, bakımsız, kocaman bıyıklarımın gülünç görünebileceğimi düşündüm ilk olarak. Annem her sabah, 'Düzelte şu bıyıklarını,' diye yalvarır. Baria, 'Kesersen daha güzel olursun şekerim,' der. Yan gözle Halide'nin yüzüne*”

bakıyorum. Bir de şimdi bu kız takacak olursa bıyıklarına, dayanmam doğrusu" (2000: 98).

Yalnızca annesi ve kız arkadaşları değildir Reha'nın bıyıklarına müdahalede bulunan. Reha'nın "değişik bir adam" olarak tasvir ettiği ve bir zamanlar babası ile aynı alayda bulunmuş olan Alay Komutanı dahi bıyıkları üzerine fikir belirtme hakkına sahiptir. "Bıyıklarım gözüne takılmış. Babamın bıyıklarını andırıyormuş ama, yaşıma göre özentili bir anlam veriyormuş yüzüme. Biraz inceltirsem daha çok yakışacakmış bana" (2000: 141).

Kendisi hariç herkesin bıyıkları üzerinde hak iddia ettiği, her türlü yorumda bulunduğu Reha için "bıyık", hayatı nezdinde aydınlanma yaşayacağı önemli bir ayrıntıdır. Yaşadıklarının genel bir çerçevesini çizdiğinde bıyıkları üzerinden "onlar"ın hayatını esir almaya çalıştığının idrakine varır:

"Annem: 'Bıyıklarını incelt,' diyordu. Öteki kız: 'Bıyıkların yüzümü çiziyor,' diye sızlanıyordu. Baria: 'Beni seversen bıyıklarını kesersin,' diye tutturuyordu. 'Sigara içme,' diyorlardı; 'Eve geç kalma,' diyorlardı; 'Evlen,' diyorlardı; 'Benimle evlen,' diyorlardı; 'Bana zevk ver,' diyorlardı... Yaşamımı almak istiyorlardı elimden" (2000: 218).

Bu durumdan son derece rahatsızlık duyan Reha'nın durumu, Sartre'in "onlar" kavramına ilişkin yapmış olduğu tespit ile ilintilidir. Sartre'a göre "öteki", bireyin dünyasını ve özgürlüğünü çalarak onun kendine ait alanını ortadan kaldırmaya çalışır. Bu nedenle birey kendisini "öteki"ne karşı bir savaşın ortasında bulur. Savaş hâlinin iletişimi gerekli kıldığı ve Sartre'ın "somut ilişkiler" olarak ifadelendirdiği bu birliktelik hâli, bireyin daima başarısız girişimlerde bulunacağı bir ilişki biçimidir. Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'te ele aldığı bu somut ilişkiler, aşkı, arzuyu, sadizmi ve mazoşizmi içerir (Wartenberg 2018: 89).

Aynı zamanda "bıyık" simgesel anlamda "erkeklik" ile özdeş tutulan bir kavramdır. Bıyığın yalnızca erkeğe mahsus bir unsur oluşu kadına karşı kullanılan bir güç mekanizması hâlini alır. Bu durumda penis ile özdeşleştirilen bıyık, erkeğin iktidarını ve cinsel manada otoritesini temsil eder. Judith Butler'ın fallus üzerine birtakım çıkarımlarda bulunduğu yazısında penisin bedeni idealleştirici bir yönü olduğu ve bu yön ile de simgesel kullanımlar için uygun bir hâle büründüğüne temas edilir (1998: 140). *Baharla Gelen*'de de penis, bıyık ile özdeş kabul edilir. Reha'nın bıyıklarını tıraş etmeyerek neredeyse ağzının içine girecek kadar kocaman olmalarını izlemesi aslında onun çevresindeki kadınlara karşı geliştirdiği bir tür varoluş biçimidir. Öyle ki Reha, uzamış bıyıkları ile erkekliğini ve varoluşunu duyumsamak ister. Ancak annesi, Halide, Baria gibi kadınların ve alay

komutanının bıyıkları üzerinden yaptığı eleştiriler, Reha'nın yalnızca görünümüne yapılmış müdahaleler değil; erkekliği ile ilgili birtakım sorgulamalardır. Reha'nın "erkek olmanın" bir gereği olarak gördüğü bıyıklarının herkes tarafından yok edilmeye çalışılması bir anlamda varlığının da inkârı anlamına gelmektedir.

Tüm bu çıkarımlar gösteriyor ki; gerçekleştirilen etkileşimler birey ile "öteki"ni bir araya getirir; bireyin kendilik duygusunu ortaya çıkarır. Çünkü bireyin "öteki"nin üzerinde egemenlik kurup onu bir nesne olarak görebilmesi için önce kendisini bir varlık olarak tasarlaması gerekir. Sartre, bireyin "öteki"ni nesne kılarak kendini meydana getirdiğini ve sonrasını *Varlık ve Hiçlik*'te anlatır:

"Başkası karşısında kendimi özgürlüğüm içinde güçlendirmemden ötürü başkasını aşmış-aşkınlık, yani bir nesne kılarım. (...) O anda başkası, sahiplendiğim ve özgürlüğümü tanıyan, kabul eden bir varlık hâline gelir. Hedefime ulaşmış gibi görünürüm, çünkü nesneliliğimin anahtarını elinde tutan varlığa sahibim ve özgürlüğümü bin türlü yoldan ona duyumsatabilirim. Ne var ki gerçekte her şey çökmüştür, çünkü ellerimin arasında bana kalan varlık bir nesne-başkasıdır" (2009: 488).

Baharla Gelen'in son iki bölümü Reha'nın gerçekler ile yüzleşerek hayatına yeni bir yön vermesi etrafında şekillenir. Hüseyin Çavuş'un kiracısı olarak kaldığı evinden taşınması ile yeni bir başlangıca adım atan Reha, bir gün derin bir sorgulamaya girer. O zamana kadar hiçbir zaman istediği gibi yaşayamadığından, daima birilerinin varlığını benliğinin üzerinde hissettiğinden sızlanır. Hayatını; "herkesle paylaştığı, kendinden başka herkesin bir ucundan tutup çektiği" bir yaşam addeder. Bu nedenle hiç kimsenin olmadığı, herkesten uzak bir dünyanın hayalini kurar:

"Başkaları için yaşadığımı büsbütün onlara bırakıp, kendi yaşantımı kendimce yaşayabileceğim bir yerler olmalıydı. (...) Tasasızdım, güzeldim. Kendi yaşantımı yaşıyordum. Hele bıyıklarım? Ha? Bıyıklarım? İstedğim gibi başıboş, salkım saçak uzamış bıyıklarım?" (2000: 217).

Sorgulamalarının eşiğinde yaşadığı hayatının aslında ne kadar kendisine ait olmadığını ayırdına varır Reha. Başkaları için birçok Reha yaratarak herkesi memnun edebileceği hayallerine dalar. "Her biri için başka bir adam çıkarırım içimden. 'Alın, istediğiniz gibi sömürün, yaşatın, kullanın.' derim" (2000: 217). Reha, "öteki" ve kendisinin mutlu olabileceği muhayyel bir dünya yaratır hayalinde. Bu tür bir çıkmazın içerisinde yapacaklarına yön verirken bir anda aynaya bakması ile birden çok Reha ile karşılaşır. Kendini bir anda sokağa

atıp yürürken bir yandan da bu adamların birbirinden apayrı nitelikli olduğunu fark eder. Biri sigara içen adam, biri bıyıkları ince adam, biri bir diğerini öldüren adam... Bu adamların tümü de birbirine yabancıdır. İtalyan yazar *Luigi Pirandello*'nun *Biri, Hiçbiri, Binlercesi* adlı eserindeki Moscarda karakteri de tıpkı Reha gibi etrafında birçok Moscarda bulur ve sorar: “*Mademki başkaları için, bugüne dek kendimce olduğumu sandığım kişi değildim, o hâlde kimdim?*” (Pirandello 2016: 20). Reha'yı da uzunca sorgulamalara sevk eden bu soru, Pirandello'nun eserinde şu sözler ile cevabını bulur: “*Sizden yalnızca iki tane yok; sayısını hiçbir zaman bilemeyecek ve yalnızca bir tane olduğunuzu zannedecek olmanızla birlikte, aslında kim bilir kaç tanesiniz*” (2016: 109).

Doktor İzak'ın da terhis emrinin gelmesi ile birlikte Reha etrafındaki insanlardan bir bir uzaklaşır. “*Tek başımayım. Hepsi gitti. Daha doğrusu, bir Halide var elimde, küçük Tanrılığımın dünyasından. Kim bilir, belki o da çoktan öldü...*” (Bener 2000: 239).

Reha, Sartre'in “öteki” kavramı üzerine geliştirmiş olduğu tespitlere paralel olarak “onlar”ın tümüne karşı bağımsızlığını elde ederek her birinin kendi gözünde nesneleşmesini sağlar. Bir ay sonra terhis olup Niğde'yi ve oradaki tüm yaşamışlıklarını geride bırakacağını düşünmesi Reha için bir umut olur.

“Her şeye karşın, bu kasabadan bende kalan bir şeyler vardı. Hayatımın sonuna kadar bu kasaba, bu kışla, bu insanlar, bir köşeleriyle yaşamaya devam edeceklerdi belleğimde.

Aslında bu yaşayan yön, sandığım kadar korkunç ve çirkin de değildi. Kim bilir, belki seviyordum bile bu kasabayı, bu kışlayı, bu insanları. Burası benim ilk büyük savaş alanımdı. Yenilmiş olsam bile ne önemi vardı?” (2000: 245).

Yaşamını elinden almak için gayret gösteren “ötekiler”e hayatının büyük bir bölümünde boyun eğen Reha, olmasını istedikleri kişinin kimliğinden sıyrılarak kendi öz benliğine kavuşur. Yaşamına karşı tıpkı bir misafir gibi izleyici, onun seyrini değiştirme olanağından yoksunken; irdelemeleri, anlam arayışları, yapabileceklerinin ayırdına varışı Reha'nın hayatının değişimi için bir başlangıç olur. İnsanoğlunun değişikliğin cazibesine kapılışının yalnızca alışıncaya kadar olduğunun bilincinde olsa da Reha iyi veya kötü yaşadığı tüm anların bir anlam barındırdığını idrak eder. Reha'nın yaşamını olduğu şekilde kabullenmesi ile roman sona erer.

Sonuç

Kurmaca eserlerin birçoğu toplumda yaşanan gelişmelere paralel bir zeminde ilerler. Toplumların yaşadıkları değişimlerin iyi birer yansıtıcısı olan bu metinler, aynı zamanda birçok farklı disiplin ile ilintilidir. Bu bağlamda gösterilebilecek olan ilk disiplin kuşkusuz felsefedir. Felsefenin en kapsamlı kollarından biri olan varoluşçuluğun izlerine Türk edebiyatında 1930'lu yıllardan itibaren rastlamak mümkündür. Bu felsefi görüşün eserlerde belirgin şekilde gözlendiği dönem olan 1950'ler, varoluşçuluğun -1950 kuşağı yazarları vasıtasıyla- idrak edildiği dönemlerdir. Ancak bu kuşağa dâhil olmayıp özgün bir tavır ile eser kaleme alan yazarlar da mevcuttur. Bu isimlerden biri olan Erhan Bener, yazın dünyasına adım attığı 1940'lı yılların ortalarından itibaren vermiş olduğu eserlerde varoluşçuluğun temel izleklerini konu edinir. Bener'in "*Kedi ve Ölüm*", "*Yalnızlar*", "*Loş Ayna*", "*Acemiler*", "*Sisli Yaz*", "*Ölü Bir Deniz*" ve incelememizin asıl konusu olan "*Baharla Gelen*" gibi birden çok romanının kahramanları var olma mücadelesini kaybetmiş/kaybetmek üzere, yok olma arzusu duyan, bunaltı içerisindeki kişilerdir. Çoğunlukla kültürlü bireylerin toplum içerisindeki yalnızlıklarını okuyucusuna duyumsatmaya çalışan Bener'in *Baharla Gelen*'de Reha üzerinden yaşamın anlamına dair sorgulamalar gerçekleştirdiği roman boyunca izlenir.

Varoluşçuların bireyin dünyaya atılarak benliğini olanakları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği görüşüne paralel olarak Reha'nın da varoluşunu ispatlayabilmek için çeşitli yollara başvurduğu sonucuna varılır. Reha'nın Tanrı kavramını kendisine bir dayanak kılmak istediği, böylelikle edimlerinin sorumluluğunu Tanrı'ya atfederek bunaltısını azaltmaya çalıştığı roman boyunca gözlemlenir. Annesi ile başlayan ve genç bir adam olduğunda ise kadınların onun üzerinde devam ettirdiği hükümlerlik arzusu, Reha'nın seçimlerinde özgürlüğünü elinden alır; onu kendi hayatının bir izleyeni konumuna sürükler. Reha'nın Heidegger'in *Dasein* kavramı çerçevesinde özgürlüğünü "başkaları"nın eline teslim ettiği vicdanî sorumluluklarından bir nebze uzaklaşması için gerçekleştirdiği bir olgu olarak dikkat çeker. Yaşamına müdahil tüm insanlardan uzak bir hayat tahayyül eden Reha'nın başkaları ile ilişkisi, J. P. Sartre'ın "öteki" kavramına bakışı ile benzerlik taşır. Sartre, "öteki"nin, özgürlüğünü elinden alarak bireyi kendi benliğine yabancılaştıran bir varlık olduğu görüşündedir. Reha'nın çevresindeki tüm yakınları da onu kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışan, özgürlüğünü çalan ve onu nesneleştiren varlıklar olarak izlenir.

Varoluşunu ontolojik sorgulamalar nezdinde gerçekleştirmeye çabalayan Reha'nın roman boyunca hayatına dair yapmış olduğu çıkarımlar onu varoluşçu izlekler çevresinde irdelemeyi mümkün kılar. Görülüyor ki Bener'in *Baharla Gelen*'i varoluşçuların en temel kavramları -bunaltı, yalnızlık, seçim, Tanrı, özgürlük- ışığında

gözlememesi ve modern insanın ontolojik bunalımlarını belli bir kesim üzerinden yansıtmaya açısından mühim bir örnek teşkil eder.

Kaynakça

ANDAÇ, Feridun (2004). *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

AYTAÇ, Gürsel (1990). "Baharla Gelen ve Erhan Bener'in Roman Sanatı", *Edebiyat Yazıları I*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

BAHTIN, Mihail (2020). *Karnavalın Romana*. (çev. Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BENER, Erhan (2000). *Baharla Gelen*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

BENER, Erhan (2004). "Edebiyatımızda 1950 Kuşağı/Soruşturma", *Adam Öykü*, Sayı: 53, 44-46.

BUTLER, Judith (1998). "Toplumsal Cinsiyet Yanıyor: Benimseme ve Yıkma Sorunları", çev. Mehmet Moralı, *Defter*, Sayı: 34, 123-141.

CIORAN, E. M. (2019). *Umutsuzluğun Doruklarında*. İstanbul: Jaguar Kitap.

COLETTE, Jacques (2006). *Varoluşçuluk*. (çev. Işık Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

ÇÜÇEN, A. Kadir (2015). *Varoluş Filozofları*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

DİRLİKİYAPAN, Jale Özata (2010). *Kabuğunu Kıran Hikâye (Türk Öykücülüğünde 1950 Kuşağı)*. İstanbul: Metis Yayınları.

GÜRBİLEK, Nurdan (2018). *Mağdurun Dili*. İstanbul: Metis Yayınları.

KARABULUT, Özcan (2005). "Vüs'at O. Bener ile Söyleşi", *İmge Öyküler*, Sayı: 4, 102-113.

KILIÇ, Sinan (2006). *Jean-Paul Sartre'in Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya.

MOUNIER, Emmanuel (2019). *Varoluş Felsefelerine Giriş*. (çev. Serdar Rifat Kırkoğlu), İstanbul: Fol Kitap.

ÖZÇELEBİ, Betül (2004). *Erhan Bener Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- ÖZTOKAT, Nedret (2005). “Varoluşçuluk: Felsefeden Edebiyata Uzanan Bir Yol”, *Kitaplık*, Sayı: 86, 69-75.
- PIRANDELLO, Luigi (2016). *Biri, Hiçbiri, Binlercesi*. (çev. Nevin Yeni), İstanbul: Alfa Yayınları.
- SAĞLIK, Şaban (2017). “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir”, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı: 65-66-67, 144-182.
- SARTRE, Jean-Paul (2009). *Varlık ve Hiçlik*. (çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen), İstanbul: İthaki Yayınları.
- SOYKAN, Ömer Naci (1999). “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger’de Bir Araştırma”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 6, 35-53.
- ŞAKAR, Cemal (2004). “50 Kuşağının Öykü Serüveni”, *Hece Öykü*, Sayı: 6, 50-55.
- TİMUÇİN, Afşar (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- WARTENBERG, Thomas E. (2018). *Yeni Başlayanlar İçin Varoluşçuluk*. (çev. Nurdan Soysal), İstanbul: Say Yayınları.
- YALÇIN, Murat (2010). *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. Cilt I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.